

MEER
DIVERSITEIT
IN GEZINNEN:
verrijking of verarming?

Jan Dirk van der Ploeg

Meer diversiteit in gezinnen: verrijking of verarming?

Jan Dirk van der Ploeg

ISBN 978 90 8560 364 1

NUR 740 / THEMA JHBK

© 2024 Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

VOORWOORD

De diversiteit aan gezinsvormen neemt toe. Weliswaar groeien de meeste kinderen nog altijd op bij hun beide biologische ouders, maar het aantal voor wie dat niet geldt, wordt groter. Worden de kinderen daar gelukkiger van? Dat valt te bezien.

Dit boek gaat in op de veranderingen die zich op meerdere fronten (demografisch, sociaal, economisch en biotechnologisch) afspelen en laat zien hoe die van invloed zijn op het ontstaan van meer diversiteit aan gezinsvormen

Belangrijke thema's die aan de orde komen zijn onder meer: de invloed van een echtscheiding, de rolverdeling tussen vader en moeder, de positie van stiefouders, de invloed van grootouders en het opgroeien bij twee vaders of moeders.

Hoe ontwikkelen kinderen zich in gezinsvormen die afwijken van het traditionele gezin?

Wat heeft wetenschappelijk onderzoek hierover te zeggen?

Er is reden voor zowel optimisme als pessimisme als het om de diverse gezinsvormen gaat.

Oegstgeest

Jan Dirk van der Ploeg

INHOUD

HOOFDSTUK 1 WAT IS EEN GEZIN EIGENLIJK?	13
1. Inleiding	13
2. Definities	14
3. Discussiepunten	16
4. Misvattingen	16
5. Gezinscategorieën	17
6. Het gezinsfunctioneren nader bezien	18
6.1 <i>Interacties tussen ouders en kind</i>	19
6.2 <i>Het gezin als functionele eenheid</i>	19
6.3 <i>Aanpassingsvermogen</i>	20
6.4 <i>Manier van opvoeden</i>	20
7. Gezinstypologieën	21
7.1 <i>Wetenschappelijke indelingen</i>	21
7.2 <i>Populaire typeringen</i>	22
8. Gezin en probleemgedrag	23
9. Gezinstypen en probleemgedrag	24
Geraadpleegde literatuur	26
HOOFDSTUK 2 HET VERANDERENDE GEZINSLEVEN	27
1. Inleiding	27
2. Ontwikkelingen	28
3. Toenemend aantal incomplete en uitgebreide gezinnen	29
4. Terugloop van het aantal traditionele gezinnen	31
5. Geen gezin	32
6. Diversiteit aan gezinsvormen	33
7. Drie grote ontwikkelingslijnen	34
8. De rol van de man en vrouw in het gezin	35
9. De invloed van de technologische veranderingen op het gezin	36
10. De invloed van de kloof tussen rijk en arm op het gezin	39
11. Vragen	41
Geraadpleegde literatuur	42

HOOFDSTUK 3 VERANDERINGEN IN DE ROL VAN DE VADER	43
1. Inleiding	43
2. De vader in verschillende rollen	44
3. De betrokkenheid van de vader	45
4. De betrokken vader in verschillende ontwikkelingsfasen	47
5. Verschillen in opvoedingsstijl tussen vaders en moeders	49
6. Gevolgen van verschillen in opvoedingsstijl	50
7. Hoe beoordelen vaders en moeders het gezinsfunctioneren?	51
8. De invloed van de niet-thuiswonende (meestal biologische) vaders	53
Geraadpleegde literatuur	53
HOOFDSTUK 4 WERKENDE MOEDERS	55
1. Inleiding	55
2. Werkende moeders in cijfers	56
3. Moederschap	57
4. Maatschappelijke druk	59
5. Aanpassing	60
6. Vijf typen moeders	61
7. De werkende moeder	63
8. Nieuwste trend	64
Geraadpleegde literatuur	65
HOOFDSTUK 5 GROOTOUDERS	67
1. Inleiding	67
2. Wat doen grootouders?	68
3. Verschillen in beleving	69
4. Hoe ervaren kleinkinderen hun grootouders?	71
5. De opvoeding, een heet hangijzer	73
6. Grootouders met kleinkinderen in huis	74
7. Gezinnen van grootouders als veilige haven	77
8. Driegeratiegezinnen	79
Geraadpleegde literatuur	80

HOOFDSTUK 6 ECHTSCHIEDING: EEN ZORG OF EEN BEVRIJDING?	81
1. Inleiding	81
2. Aantallen	82
3. Pionier	83
4. Omgaan met een scheiding	84
5. Overige factoren die van invloed zijn op de verwerking van een scheiding	86
6. De samenhang tussen scheiding en psychosociale problemen	89
7. Probleemgedragingen per ontwikkelingsfase	90
8. Aanvullende kanttekeningen	91
9. De posities van de meest betrokken personen	93
10. Meer aandacht voor het (traditionele) gezin	94
Geraadpleegde literatuur	95
HOOFDSTUK 7 ALS JE ER ALLEEN VOOR STAAT	97
1. Inleiding	97
2. Kenmerken van eenoudergezinnen	98
4. Eenoudergezinnen na overlijden	100
5. Vergelijking met kinderen uit eenoudergezinnen na een scheiding	101
6. Leidt het overlijden tot een trauma?	102
7. De verwerking van het overlijden van een ouder	103
8. Bewust alleenstaande moeders	105
9. Lopen kinderen van BAM-moeders meer risico?	106
10. Gezinnen met tienermoeders	108
11. Meeroudergezin	108
Geraadpleegde literatuur	109
HOOFDSTUK 8 HET NEGATIEVE BEELD VAN STIEFMOEDERS	110
1. Inleiding	110
2. Hoe ervaren stiefmoeders hun rol als moeder?	111
3. Hoe gaan stiefmoeders om met hun nieuwe rol?	113
4. De kinderen van stiefmoeders	113
5. Verschillen in welbevinden tussen stiefmoeders en biologische moeders	114
6. Hoe te komen tot een nieuw evenwicht	115

7. Wat kunnen stiefmoeders doen?	117
Geraadpleegde literatuur	118

HOOFDSTUK 9 DE STIEFVADER ALS NIEUWE VADER 119

1. Inleiding	119
2. De rol van de stiefvader	120
3. Hoe zetten stiefvaders zich in?	121
4. Niet alleen de stiefvader	123
5. Kindermishandeling	126
6. Wat kan de stiefvader doen?	127
Geraadpleegde literatuur	128

HOOFDSTUK 10 WAT ALS EEN VADER OF MOEDER

ONTBREEKT? 129

1. Inleiding	129
2. Psychische en gedragsproblemen	129
3. Seksuele ontwikkeling en het ontbreken van een vader	131
4. Methodologische opmerkingen	133
4.1 Drie vaak 'vergeten' onderzoeksvariabelen	133
4.2 Traditionele onderzoeksdesigns	134
4.3 Niet alleen de afwezigheid van een vader	135
5. De (afwezige) vader bezien vanuit de psychoanalytische invalshoek	135
6. Een afwezige vader in lesbische gezinnen	136
7. Wat als een moeder ontbreekt?	138
8. De rol van de afwezige vader in de hulpverlening	139
Geraadpleegde literatuur	140

HOOFDSTUK 11 OPGROEIEN BIJ OUDERS VAN GELIJKE SEKSE 142

1. Inleiding	142
2. Twijfels en vooroordelen	144
3. Zijn deze argumenten en twijfels terecht?	145
4. Kinderen in lesbische gezinnen doen het soms beter en soms slechter	146
5. Lesbische paren	148
6. Homoparen	149
7. Een ontbrekende vader of moeder	151

8. De kwetsbaarheid van kinderen uit de lhbti-groep	152
Geraadpleegde literatuur	153

HOOFDSTUK 12 WAT ZEGT ONDERZOEK OVER OPGROEIEN BIJ TWEE MOEDERS OF VADERS **154**

1. Inleiding	154
2. Onderzoeken die het standpunt van de ‘no differences consensus’ ondersteunen	155
3. Onderzoeken die de ‘no differences concensus’ niet ondersteunen	158
4. Twee kampen	159
5. Toekomstig onderzoek	161
Geraadpleegde literatuur	162

HOOFDSTUK 13 HET PLEEGGEZIN, EEN VEILIGE HAVEN? **165**

1. Inleiding	165
2. Ontwikkelingen in cijfers	166
3. Vormen van pleeggezinnen	167
4. Wie zijn de pleegouders?	169
5. Begeleiding en interventies	171
6. Wie zijn de pleegkinderen?	172
7. Matching	173
8. Breakdown	175
9. Ontwikkeling	176
Geraadpleegde literatuur	178

HOOFDSTUK 14 MEERVOUDIGE PROBLEEMGEZINNEN **180**

1. Inleiding	180
2. Nadere omschrijvingen	181
3. Aantallen	182
4. Kenmerken van multiprobleemgezinnen	183
5. Typen multiprobleemgezinnen	184
6. Identificeren van multiprobleemgezinnen	185
7. Knelpunten	187
8. Interventies	189
Geraadpleegde literatuur	190

NAWOORD	193
BIJLAGEN	197
BIJLAGE 1 GEVOELEN EN ERVARINGEN STIEFMOEDERS (Scholtz & Spies (2023))	198
BIJLAGE 2 BEOORDELINGSCRITERIA VAN PLEEGZORG NEDERLAND	199
BIJLAGE 3 VARIABELEN MATCHINGSMODEL (ontwikkeld door Van Dam, Nordkamp & Robbroekx; 2000)	200
BIJLAGE 4 RISICOFACTOREN IN HET MATCHINGSPROCES (Vanderfaeille et al., 2012)	201
BIJLAGE 5 TIEN DIMENSIES WAAROP GEZINNEN MET MEERVOUDIGE EN COMPLEXE PROBLEMEN ZIJN TE TYPEN (Knorth & Dickscheit, 2019)	202
TREFWOORDENREGISTER	203

HOOFDSTUK 1

WAT IS EEN GEZIN EIGENLIJK?

1. INLEIDING

Wat is een gezin eigenlijk? Hoe definieer je een gezin?

Hoewel het gezin wereldwijd voorkomt, bestaat er toch geen door iedereen onderschreven definitie van het gezin. Het wemelt van de definities. Dat bracht een wanhopige onderzoeker met gevoel voor humor ertoe om het volgende op te merken: *Trying to identify only one definition of the family is like trying to cheat death: it doesn't work and you end up feeling foolish for trying.*

Het ontbreken van een algemeen geldende definitie van het gezin is niet verbazingwekkend als we alleen al bedenken dat bijvoorbeeld een gezin in Afrika niet hetzelfde is als een gezin in Europa. Het gezin is niet los te denken van de maatschappelijke en culturele context en die kunnen sterk uiteen lopen.

Het gezin is de plek waar kinderen opgroeien en worden gevormd. Kinderen zetten daar hun eerste stappen om later in de samenleving te kunnen participeren. In het gezin leren zij de normen en waarden van die samenleving kennen.

De invloed en het belang van het gezin zijn groot, heel groot. Dat blijkt uit talrijke onderzoeken naar de relatie tussen gezin en gedrag alsook uit het

bestaan van universitaire studierichtingen als gezinssociologie en gezinspedagogiek.

Voorals het gaat om kinderen met problematisch gedrag komt het gezin steevast in beeld. Zo is aangetoond dat het problematisch gedrag van kinderen significant en causaal samenhangt met problematische gezinnen. Bij 90% van de problematische kinderen in Nederland zijn er tevens ernstige problemen in het gezin waargenomen.

Het definiëren van een gezin lijkt zo eenvoudig. Een gezin is een vader en een moeder met kinderen. Maar dan doemen er vragen op. Vormen een vader en moeder zonder kinderen ook een gezin? Is er bij alleen een moeder of vader met kinderen ook sprake van een gezin? En kinderen die opgroeien bij twee moeders of vaders? Vormen die ook een gezin?

Het gezin is te beschouwen als een sociale eenheid die uit meerdere elementen bestaat en dat is terug te vinden in de verschillende definities.

2. DEFINITIES

Een van de eerste definities is afkomstig van Murdock (1949). Hij omschreef het gezin als een sociale groep die wordt gekenmerkt door de volgende elementen: samenwonen, economische eenheid, ouders van beide seksen, een of meer kinderen (eigen of geadopteerd), biologische verwantschap, samenlevingscontract, meerdere generaties.

Later kwam deze definitie onder vuur te liggen vanwege kenmerken als heteroseksualiteit van de ouders en de aanwezigheid van meerdere generaties. Vanaf halverwege de vorige eeuw zijn er veel uiteenlopende definities gegeven van het gezin met verschillende accenten

We geven enkele voorbeelden.

In Nederland domineert de definitie van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Deze overheidsinstelling definieert het gezin als: Een leefverband van een of meer volwassenen die verantwoordelijkheid dragen voor de verzorging en opvoeding van de kinderen.

De nadruk in deze definitie valt op het gezin als een eenheid waarbinnen kinderen opgroeien en worden opgevoed.

Het Nederlands Jeugdinstituut definieert het gezin kernachtig als volgt: Een gezin bestaat uit een (on)gehuwd ouder(paar) met één of meer kinderen. Ook hier valt het accent op de aanwezigheid van kinderen die opgroeien in een bepaald gezinsverband.

In de internationale literatuur bestaan er echter veel meer definities die laten zien dat het gezin ook anders kan worden geformuleerd.

Zo definieerde Desai, gerenommeerd onderzoeker van het gezin, in 1994 het gezin als een eenheid van twee of meer personen die met elkaar zijn verbonden via huwelijk, adoptie, bloedverwantschap of samenlevingscontract en samen een huishouding voeren en met elkaar samenleven. Hier valt het accent op de samenstelling en de onderlinge verbondenheid. Er bestaan echter ook definities waarbij het gezin wordt gedefinieerd als een complex systeem bestaande uit een groep van elkaar afhankelijke personen die:

- een gemeenschappelijke voorgeschiedenis hebben;
- met elkaar emotioneel zijn verbonden;
- samen strategieën ontwikkelen om tegemoet te komen aan de behoeften van elk individu en van het gezin.

In deze definities valt de nadruk niet alleen op de onderlinge verbondenheid maar ook op de taken die binnen het gezin worden uitgevoerd zoals het aanpassen aan de eisen die de samenleving stelt.

Er zijn ook definities waarbij het gezin wordt beschouwd als een sociale eenheid die zorgt voor de voortplanting van de mens als een resultaat van biologische en wederzijdse relaties, waarbij bepaalde regels worden gehanteerd en normen en waarden worden bijgebracht.

Verder wordt een gezin ook wel gedefinieerd als een groep mensen die met elkaar zijn verbonden via huwelijk, geboorte, bloedverwantschap of legale adoptie en een gemeenschappelijke keuken alsook via het delen van de bronnen van inkomsten.

We sluiten af met de volgende, veel gehanteerde definitie van het gezin: Een groep van twee of meer personen die met elkaar zijn verbonden via geboorte, huwelijk of adoptie die samen onder één dak wonen, ook als het gaat om andere verwanten zoals een dochter plus man en twee kinderen of een neef.